

preniká nevôňa súkromia a pomerov, akože to vyzerá v živote, ak by vôbec životom bolo možno nazvať malicherné hryzovisko? Aká by bola kultúra sociéty, ktorá zneuctuje a upodozrieva pre opačnú mienku? Aby sa rozumelo: *nezáleží na osobách a nezáleží na časoch.*

Autor si mohol uvedomiť paradox, že vlastným postupom odpočítal svoje prednosti, ktoré mu nechceme upierať — my. *Sám seba nehodnotí vyššie ako svojho protivníka.*

I keď sa takým činom dostáva zadosťučinenia spravodlivosti, jednako toto pomyselné vyrovnanie neodstraňuje smutný fakt, že u nás bolo možno urobiť dojem tupenia osoby vo filozofickej diskusii. *Možno ho však navždy zabudnúť a nikdy viac novým činom neprípomenúť.* A to je naše úprimné želanie.

Juraj Ciger

Losského teória pravdy.

Podľa základného postulátu, na ktorom N. Losskij vybuďoval svoju teóriu pravdy, predmety vonkajšieho sveta poznávame priamo v origináli, tak ako existujú, nezávisle na našom vedomí. Ani smyslové kvality nie sú vraj subjektívne, ale existujú objektívne a sú vlastnosťami samých materiálnych procesov. Podľa Losského v konečnom domyslení ide o takúto alternatívu: alebo na skutočnosť nazeráme apodikticky bezpečne priamo v origináli, alebo sa utopíme v mori subjektivismu a solipsizmu.

Z postulátu o nazeraní na predmety vonkajšieho sveta priamo v origináli Losskému celkom dôsledne vyplýva téza, že poznanie týchto predmetov nie je sprostredkované. Pôsobenie svetelných vln atď. vraj nie je príčinou, ale iba podmienkou uvedomenia si reálnych predmetov v origináli. My však vieme, že živú pozornosť určitému reálnemu predmetu môžeme venovať iba dotiaľ, kým trvá materiálne sprostredkovanie, napr. kým je osvetlený. Pravda, potom ho nepoznávame priamo v origináli.

V tejto súvislosti Losskij vyslovil presvedčenie, že len na bázi postulátu poznávania predmetov vonkajšieho sveta v origináli možno prezentovať apodiktický dôkaz o existencii tohto sveta. Empirický dôkaz, skonštruovaný na reálnej praxi, odmieta, lebo vraj nezaručuje skĺznutie do solipsizmu.

Svoj základný postulát zvykne Losskij formulovať aj tak, že bezprostredným poznaním môžeme obsiahnuť aj ontologickú podstatu vonkajšej skutočnosti. Z rozboru funkcie poznania a z výskumu historických podmienok vývinu poznávacích schopností však vyplýva, že naše poznatky môžu byť síce viac-menej adekvátne štruktúre reálnej skutočnosti, no nie už jej ontologickej podstate. Ak teda smyslové dáta sú viac-menej adekvátne povrchu predmetov a pojmové systavy vyjadrujú štrukturálne a funkčné vzťahy reality, nezachycujú ich v celej ontologickej podstate, čo nie je ani potrebné s hľadiska účelu poznania.

Obavu, vyslovenú Losským, že ak by sme neprijali postulát, že na skutočnosť nazeráme apodikticky bezpečne priamo v origináli, utopili by sme sa v mori subjektivismu, neprípúšťame. V skutočnosti absolútna pravda participuje na subjektívnej ľudskej pravde, ktorá dosahuje tým vyšší stupeň objektívnosti a adekvátnosti k realite, čím väčšia je v nej účasť absolútnej pravdy.

Smysly samy podávajú vlastne iba materiál, ktorý má charakter v základe subjektívny a jedinečný. V poznávacom pochode sa však pojmové zmocňujeme aj všeobecných zákonitostí reálneho dejstva. V skutočnosti poznanie nie je jednoduchým odrazom reality, lež procesom abstrahovania, utvárania pojmov, zákonov atď., ktoré približne verne zachycujú univerzálne zákonitosti materiálneho pohybu a vývinu. Od subjektívnych predstáv a ideí približuje sa spoločenský človek k objektívnej pravde dialektikou poznania a praxe, ktorou sa overuje objektívna nosnosť jednotlivých

poznatkov. Vo všeobecných pojmových kategóriách a myšlienkových abstrakciách je *zásadne* daná možnosť objektívnej adekvácie nášho poznania na reálny svet z toho dôvodu, že tento svet a jeho dialektická štruktúra má popri jedinečných črtách určité hlboké univerzálne a všeobecné zákonitosti, ktoré podmieňujú jej jednotu i popri všetkej jej diferencovanosti. Hlavný príznak pojmu, jeho všeobecnosť, je *zásadne* objektívny, pretože všeobecné sa všade nachodí v jednotlivom a osobitnom. Objektívnosť pojmu je tak zásadne determinovaná prítomnosťou všeobecnosti v reálnych jednotlivostiach. Preto už aj najjednoduchšie pojmové zovšeobecnenie značí v základe prehlbenie poznania objektívnych súvislostí a zákonitostí sveta. Ide tu však len o principiálny predpoklad, pretože iba v dialektickom postupe od jedinečných a konkrétnych faktov k abstraktným súvislostiam a naopak, ako sa to javí v ľudskej praxi, je záruka skutočného približovania k objektívnej pravde. Preto približovania, lebo človek nemôže vyčerpávajúcim spôsobom pojmove zachytiť celú a plnú skutočnosť, keďže táto skutočnosť nie je nijakým uzavretým a nehybným celkom a keďže to vyplýva do istej miery aj z vlastností poznávacích funkcií, ktoré sú špecifické.

O objektívnosti a adekvátnosti teoretickej oblasti možno teda usudzovať iba v prípade, keď máme pred sebou poznatky, ktoré sú plodom dialektickej súhry teórie a konkrétnej skúsenosti a praxe. Takto vybudované pozatky zvýrazňujú viac-menej adekvátnym spôsobom hlbokú štruktúru objektívnej skutočnosti, kým smysly podávajú iba jej povrch. Čím je teda vedecká teória v dialektike poznania a praxe vyvinutejšia, tým je súčasne aj vzdialenejšia od holého javového povrchu predmetov reálneho sveta. Iba touto cestou môžeme svojim vedomím vždy hlbšie a jemnejšie zachycovať zákonitosti reálneho dejstvom a hlbokú, dialektickú štruktúru vonkajšej skutočnosti.

Nijaký postulát apodiktickej istoty našich reálnych poznatkov teda neobstojí, nakoľko ich platnosť je podmienená, súc determinovaná vzťahom subjektu k objektu a súc vždy výrazom dosiahnutej vývinovej etapy dialektiky teórie a praxe. Vzrastanie účasti zákonitostí vonkajšieho sveta na relatívnej ľudskej pravde potvrdzuje stále prenikavejšia spoločenská prax. No ak účasť absolútnej pravdy na relatívnej pravde v dialektike poznania stále vzrastá, je to proces bez konca, lebo poznanie je večný pohyb, plný protirečení, lebo základ poznania je dialektický.

Neobstojí teda nijako Losského téza, že predpoklad subjektívnej závislosti smyslových kvalít vedie k úplnému subjektivismu a solipsizmu. V skutočnosti naše predstavy a pojmové kategórie závisia tak od existencie subjektu, ako aj od existencie vonkajšieho sveta. Extremistické a absolutistické črty Losského noetiky nie sú teda odôvodnené.

Na základnom noetickom postuláte, ktorý sme uviedli hneď na začiatku tejto štúdie, Losskij koncipoval aj svoju logiku. Tak napr. súd je vraj vždy vyjadrením pravdy. Z nášho rozboru naproti tomu vyplýva, že empirické výpovede nemôžu mať nikdy apodiktickú platnosť. Tieto výpovede v skutočnosti môžu mať iba charakter určitého stupňa pravdepodobnosti pretože intelektuálne nemôžeme absorbovať ontologickú plnosť reálnej skutočnosti. Reálnu skutočnosť a jej dejstvom vyslovujeme vždy pomocou daného teoretického aparátu. Platnosť tohto aparátu, t. j. platnosť našich pojmových kategórií treba chápať s hľadiska vedeckého vývinu iba ako dočasné, kým sa totiž v experimentálnej praxi dobre osvedčujú. V dôsledku toho subjektívny pocit istoty pri empirickej verifikácii nemôže mať absolútnu objektívnu hodnotu. Ak chceme teda dosiahnuť vysoký stupeň objektívnej platnosti nejakého výroku, treba vykonať celú seriu aprobačných testov, sústredených na daný predmet verifikácie. Pravda, i takto dosiahnutá vysoká platnosť výroku je iba provizórna, kým totiž nepodľahne vývinovým premenám celá teoretická štruktúra, do ktorej spadá výrok. Moderná veda nie je už magazínom hotových a definitívnych poučiek, lež otvorenou sústavou po-

znatkov, ktoré sa dialektikou teórie a skúsenosti postupne zdokonaľujú a prehľbujú, a tak sa lepšie využívajú v aplikácii na rozličné praktické úlohy, ktoré sa denne vynárajú v spoločensko-kultúrnom prostredí.

Nemožno súhlasiť ani s Losského náhľadom, že sväzok subjektu a predikátu je v každom súde syntetická nevyhnutnosť nasledovania a že subjekt súdu je dostatočný dôvod a predikát je následok. Preto nie, lebo dostatočný dôvod nie je absolútnym dôvodom, ktorý by podmieňoval nevyhnutnosť. Podľa Losského syntetickú nevyhnutnosť nasledovania možno spozorovať len pri pozornom »presliedení« za objektívnym obsahom súdu. To by opäť predpokladalo absolútne pozorné a vyčerpávajúce »presliedenie«, čo je neuskutočniteľné. V tejto súvislosti Losskij argumentuje ďalej takto: Nevyhnutnosť, pomocou ktorej nekonečne rozmanitý obsah sveta netvorí chaos, lež *kosmos*, t. j. usporiadaný systematický celok, je súčasne nevyhnutnosťou, podľa ktorej, ak existuje S, musí existovať aj P, ktoré je od S úplne rozdielne. S touto tézou by sme mohli súhlasiť iba za predpokladu, že by sme boli schopní intelektuálne preniknúť ontologickú kvalitu originálnej skutočnosti. To však nie je tak. V skutočnosti empirické výroky platia iba hypoteticky a miera ich pravdepodobnosti kolíše podľa rozsahu zistených determinujúcich činiteľov. Procesy reálneho sveta nemôžeme pojmove obsiahnuť v ich úplnosti, takže naše výroky o nich platia iba približne. Úplne v ich totalite a nevyhnutnosti mohol by ich poňať iba vševedúci laplaceovský duch.

Ako syntetické Losskij označuje aj mnohé súdy, ktoré sú ináč všeobecne pokladané za analytické. Za analytické pokladá iba súdy, vyjadrené formulkou »SP je P«, napr. »rovnostanný priamouhelník je priamouhelník«. Naproti tomu za syntetický súd pokladá Losskij napr. aritmetickú rovnicu » $7 + 5 = 12$ «, pretože vraj za subjekt slúži úloha pripojenia piatich k siedmim a predikát obsahuje riešenie úlohy. Možno však namietaf, že v danom prípade ide o jednu z aktualizovaných rovníc identity, ktorú potenciálne obsahuje číslo 12. V logicky vymedzenom rozsahu môžeme aktualizovať hociktorú definíciu pojmu 12, ktoré sú všetky nevyhnutne vzťahom identity, keďže vyslovujú logický obsah daného pojmu. Rozdiel medzi analytickými a syntetickými vetami je v tom, že analytické vety sú apodikticky isté, lebo pri nich ide o formálny a definitorický vzťah, ktorého pravdivosť nezávisí od množstva vykonaných aprobácií, kým syntetické vety sú empirickými výrokmí, platnými iba hypoteticky, pretože stupeň ich pravdivosti je podmienený skúsenosťou, ktorú ľudský intelekt nie je schopný dokonale vyčerpať v nijakom prípade.

V doterajších vývodoch snažil som sa zachytiť niektoré význačnejšie črty Losského noetiky, ktoré som podrobnejšie rozviedol vo svojej brošúrke *Kritika intuitívneho realizmu* (Trnava 1945). Na moje námietky Losskij uverejnil repliku v knižočke pod názvom *Odpoveď Dr. I. Hrušovskému na jeho Kritiku intuitívneho realizmu* (Bratislava 1945) a najnovšie nepriamo v knihe *Absolútne kritérium pravdy* (Turč. Sv. Martin 1946), ktorá, podľa slov jej prekladateľa vznikla pod dojmom polemiky o intuitívny realizmus.

Vo svojej odpovedi Losskij vyslovil náhľad, že materiálne procesy v zrakovom, sluchovom a v ostatných mozgových centrách nie sú príčinou smyslových kvalít a aktov uvedomovania, ale sú iba stimulmi, pobádajúcimi subjekt obrátiť pozornosť na tie isté predmety vonkajšieho sveta, čo pôsobili na jeho mozog. Upozorňujem, že som vždy zastával mienku, že oblasť psychických funkcií nemožno mechanicky redukovať a interpretovať z oblasti fyzikálne-chemických procesov, nakoľko obe oblasti sa kvalitatívne od seba líšia. Je pravda, že zmienené materiálne podmienky sú stimulmi, pobádajúcimi subjekt obrátiť pozornosť na predmety vonkajšieho sveta, no ich poznanie je jednako len *sprostredkované*, a to jednako fyzikálne (elektromagnetické, vzdušné vlny atď.), jednako smyslami, ako som to vyzdvihol vo svojej kritike.

Pokým ide o moju tézu, že empirické výroky sú iba hypotetické, Losskij vo svojej odpovedi konštatuje, že taký súd ako — »oranžová farba viac sa ponáša na žltú ako na zelenú« — je empirický a súčasne apodiktický. Možno namietat, že singularne konštatácie tohto druhu sú apodiktické len vzhľadom k subjektívnej, privátnej evidencii pozorovateľa. Hypotetičnosť empirických výrokov spočíva však v pojmovosti empirických kategórií, v ich funkcii vyjadrovať zákonitosť reálnej skutočnosti.

Losskij tvrdí ďalej, že stanovisko kritického realizmu, zastávané Hrušovským, núti dôsledne mysliaceho filozofa prísť k solipsizmu. Vzápätí však nedôsledne vraví: Hrušovský obhajujúc kritický realizmus, hovorí, že je naporúdzi celý rad závažných okolností, ktoré dôvodne nasvedčujú existenciu reality; ale čože dokazujú tieto Hrušovského tvrdenia? Nič iné, ako že máme poznanie vonkajšieho sveta.

Vo svojej odpovedi Losskij mi ďalej zazlieva, že chápem jeho intuitivizmus ako iracionalistickú noetiku, zavrhujúcu nevyhnutnosť pojmov pre poznanie predmetu. Konkrétne ide o toto: podľa Losského prívrženci empirizmu a zdanlivej vedeckosti počas mnohých desaťročí vyberajú z bohatej sústavy sveta len chudobnú abstrakciu najpovrchnejších stránok sveta, považujú len tieto za dané v skúsenosti a prístupné vedec-kému poznaniu. Zrieknutie sa Boha, duše, života, hodnôt a smyslu sveta pokladajú vraj za nevyhnutnú podmienku vedeckosti. Proti tomu som vo svojej kritike konštatoval, že empirickí vedci rozhodne musia rátať s každou skúsenosťou, pravda, každý vo svojej oblasti skúmania. Z tejto skúsenosti musia nepochybné abstrahovať určité všeobecné poznatky, aby dosiahli teoretickú sústavu, ktorá by bola adekvátna hlbokým zákonitostiam sveta. Bohatosť vedeckého poznania nespočíva v holom opisnom zaznamenávaní povrchných, smyslovo vnímateľných rozmanitostí sveta. Vede musí ísť predovšetkým o jednotný teoretický aspekt pre výklad týchto rozmanitostí. Vo svojej kritike konštatoval som ďalej: ak sa napríklad fyzik zaoberá problémom gravitácie, výčitka zrieknutia sa Boha atď. je celkom nemiestna, lebo tieto otázky nenáležia do problematiky gravitácie. Tak isto, ak sa logický empirizmus zaoberá problémami logickej syntaktiky, sémantiky, axiomatizáciou, indukciou, slovom metodologickými problémami vedeckého poznania, je táto výčitka nevhodná, nakoľko tu ide o rozličné techniky vedeckého poznania, ktoré nevyklučujú apriori nijaké otázky, vzišlé zo skúsenosti.

Vo svojej odpovedi Losskij ďalej konštatuje, že naše smyslové vnímanie nie je nikdy iba smyslovým, dávajúcim len »holé smyslové javy« a že je ono vždy spojenie smyslovej a intelektuálnej intuície, t. j. intuície, nazerajúcej na systémovú stránku sveta. Zo svojej kritiky v tejto súvislosti citujem: ak si teda bezprostredne môžeme uvedomovať iba holé smyslové javy, reálne predmety poznávame iba sprostredkované, a to pomocou daného pojmového aparátu a rozličných induktívnych pochodov. Chápanie vecí bez pojmovej výzbroje je nemysliteľné a vskutku aj všetky naše výroky o objektívnej skutočnosti obsahujú pojmy, ktoré vykazujú vždy určitý stupeň abstraktnosti. Tak napr. smyslové dáta, ktoré mám, keď pozorujem určité jablko, sú bezprostredne dané, no *poznanie* jablka ako reálneho predmetu je sprostredkované, keďže závisí od určitých jednotlivých vedomostí, kontrolnej skúsenosti atď. Pokým ide ďalej o hlbšie poznanie jeho vnútornej štruktúry, to, pravda, vyžaduje ešte osobitný odborný výskum.

Podľa Losského logický empirizmus a kritický realizmus, chápuce bezprostrednú skúsenosť iba ako súhrn číro subjektívnych, psychických procesov, nemôžu dať dôsledného učenia o mieste pojmov v systéme sveta a nášho myslenia v ňom. Námietky proti tejto extremistickej a absolutistickej črte Losského noetiky som už rozviedol v prvých odsekoch tejto štúdie a poukazujem aj na svoju kritiku. Zaoberal som sa tam procesom intersubjektivizácie a objektivizácie našich poznatkov v dialektike pozna-

nia a konštatoval som, že na našich pojmových kategóriách participuje tak subjekt ako aj objekt.

Proti ďalšej Losského téze, že predmet v celej jeho plnosti *môžeme* poznať, vydvíhujem zo svojej kritiky, že naše empirické poznatky, vedecky systemizované, môžu do istého stupňa zodpovedať štruktúre reálnej skutočnosti, no nemôžu ju poňať v jej podstate, lebo to nedovoľuje špecifická odlišnosť poznávacích funkcií od ontologickej kvality reálnej skutočnosti.

To platí podľa mojej mienky aj o tomto tvrdení Losského: nehľadiac na jeho fragmentálnosť, poznanie určitého úseku sveta, ktoré možno dosiahnuť cestou pozornosti a rozlíšenia, zameraných na samý predmet v origináli, je absolútna pravda, t. j. pravda večne záväzná pre každý subjekt, poznávajúci tento úsek sveta. Konštatoval som už pri inej príležitosti, že naše poznatky môžu byť viac-menej adekvátne štruktúre reálnej skutočnosti, no nie už jej ontologickej kvalite. Ak smyslové dáta sú viac-menej adekvátne povrchu predmetov a pojmové sústavy vyjadrujú štrukturálne a funkcionálne vzťahy reality, nemôžu ich vyslovovať a zachycovať v celej ich kvalitatívnej úplnosti a podstate, a ani to nie je potrebné s hľadiska účelu poznania. Problém vedeckej pravdy z dôvodov už vyššie rozvedených možno zodpovedne stavať nie staticky, lež dynamicky, t. j. v smysle smerovania k dokonalej pravde v dialektike teórie a praxe. Iba touto cestou môžeme hlbšie, jemnejšie a adekvátnejšie zachycovať zákonitosti reálneho dejstvom a štruktúru vonkajšej skutočnosti.

Vo svojej odpovedi Losskij uviedol napokon túto námetku: Zo súdu $7 + 5$ »mechanicky bezpečne« by vyplýval predikát 12 následkom čiastočnej totožnosti so subjektom iba v tom prípade, keby sústava tohto súdu bola takáto: $7 + 5$, ktoré pri složení (sčítaní) dajú 12, sú rovné 12. Moja odpoveď znie takto: Nie je to čiastočná, ale úplná totožnosť, lebo je podmienená definíciou čísla 12. Ak by sme chceli aktualizovať naraz všetky definície pojmu 12, išlo by o nekonečnú refaz totožností a nie čiastočných identít.

Pokým ide o Losského najnovšiu knihu, ktorá vyšla pod názvom *Absolútne kritérium pravdy*, i v nej sa stretávame so základnou tézou, že kritérium absolútnej pravdivosti poznania o predmete, ktorý je imanentný vedomiu, je očitivosť. Pochybnosti tu vraj niet, pretože toto poznanie nie je kópia predmetu, ono jednoducho priamo v sebe obsahuje svoj predmet v *pôvodine* ako poznávaný. I tu možno namietat, že private konštatácie sú apodiktické len vzhľadom ku konštatujúcemu subjektu, len v smysle ich momentálnej evidencie, no už nie v ich funkcii vyjadrovať a odzrkadľovať zákonitosti reálnej skutočnosti, nie v ich premietnutí na vonkajší svet, pretože poznanie vonkajšej skutočnosti je sprostredkované, ako sme už vysvetlili. To znamená, že ak privátny subjektívny poznatok je ako taký evidentný, nie je eo ipso ešte evidentná »skutočnosť, ako ona existuje nezávisle na našom vedomí«. Téza, že »všetko nájdené vo vedomí je absolútne pravdivé«, neplatí teda v smysle objektívnej pravdy, vo funkcii vyjadrovať zákonitosti skutočnosti, nezávislej na našom vedomí. V skutočnosti obostojí len téza nepochybného samosvedectva *poznatku*, no nie už samého reálneho predmetu, ktorý poznávam.

Podľa Losského psychologizácia celej sústavy vedomia, t. j. tvrdenie, že všetko imanentné vedomiu je psychické, sa vyvracia svedectvom skúsenosti. Podľa nášho náhľadu všetko imanentné vedomiu je naozaj psychické, no *tohto psychické má veľmi účelnú funkcii, podmienenú a utváranú praxou a skúsenosťou*. Nie je to teda nijaká samoúčelná psychičnosť, nakoľko má špecifickú funkcii odzrkadľovať zákonitosti reálneho sveta a preukazovať nám v živote praktickú službu. V tom je smysel vývinu ľudskej inteligencie, vývinu poznania, približovania sa k absolútnej a objektívnej pravde. Hoci všetko imanentné vedomiu je psychické, jeho utváranie je determinované ob-

jektívnu realitou, čiže vonkajší svet má formatívnu účasť v tejto psychike. *Vonkajší svet teda nevstupuje do nášho vedomia tak, ako on skutočne existuje nezávisle na našom vedomí, lež psychika človeka v danom prípade ho odzrkadľuje svojimi špecifickými prostriedkami*, rozumie sa, s aktívnou tendenciou, aby naše poznatky boli pokiaľ možno adekvátne skutočnému predmetu. Určuje to v poslednom rade praktický záujem spoločenského človeka.

Podľa Losského prvý dôkaz, že vonkajší svet, ako aj naše vlastné psychické stavy poznávame bezprostredne, dostávame na základe *postrehu* zásadného rozdielu medzi »svojimi« a »danými nám« obsahmi vedomia. Druhý dôkaz spočíva vraj v tomto: Intencionálne akty vedomia, pozornosť, očividne nie sú príčinou predmetov, na ktoré sú zamerané: ony nachodia tieto predmety, jestvujúce nezávisle od nich, a ničoho v nich nemenia. Pokým ide o prvý dôkaz, z »danosti« obsahov vedomia ešte neplynie, že by sme poznávali vonkajší svet bezprostredne. Rozdiel je len v tom, že vonkajší svet má účasť v utváraní tejto kategórie obsahov vedomia, no ona jednako len ostáva psychickým stavom, ako sme to vysvetlili v predošlom odseku. Pokým ide o druhý dôkaz, rozumie sa, tieto intencionálne akty uvedomenia nie sú príčinou predmetov a nemenia ich; majú práve len špecifickú funkciu uvedomovať si ich, tvoríť poznatky o vonkajších predmetoch. No na rozdiel od týchto predmetov samy poznatky o nich sú psychickou kategóriou sui generis, ktorá má funkciu v praktickej službe pokiaľ možno adekvátne ich odzrkadľovať.

Ak podľa Losského predmety vonkajšieho sveta, keď sú na ne zamerané akty uvedomenia a pozornosti, stanú sa *imanentnými* môjmu vedomiu, no ostatnú *transcendentnými* mne, subjektu vedomia, podľa nášho náhľadu, objasneného vyššie, imanentnými môjmu vedomiu sa stávajú iba *poznatky* o predmetoch vonkajšieho sveta. Tieto poznatky sú *sprostredkované* fyzikálne i našou smyslovou činnosťou a intelektuálne spracovávané. V dôsledku toho nevravíme s Losským, že »všetko nájdené vo vedomí je absolútne pravdivé«. Kritérium absolútnej pravdivosti poznania, totiž *očividnosť*, sa týka potom iba okamžitého konštatovania prítomnosti poznatkového odrazu vonkajšej skutočnosti vo vedomí, no nie už problému adekvácie konkrétneho poznatku na reálnu skutočnosť. Takto potom tzv. absolútne kritérium pravdy javí sa ako holá ilúzia a centrálnym problémom pravdy sa ukazuje problém dokonalosti adekvácie našich poznatkov na reálnu skutočnosť. Samosvedectvom ani očividnosťou túto dokonalosť adekvácie nezachytíme, lež výhradne iba overovaním vedeckou praxou, ktorá nám môže zaručiť iba stupne pravdepodobnosti našich empirických poznatkov. Preto vravíme, že neplatia apodikticky, lež iba hypoteticky, podmienečne. Naše *poznatky* o predmetoch vonkajšieho sveta sú výslednicou špecifickej aktivity nášho subjektu, orientovanej na predmety vonkajšieho sveta, a špecifických vlastností týchto predmetov, subjektu sprostredkovaných.

Ak Losskij v sústave vedomia a poznania *prísne* rozlišuje dve stránky — subjektívnu (uvedomovanie si svojich vlastných duševných stavov, napr. mojej radosti) a objektívnu (podľa neho »dané mi« predmety vonkajšieho sveta), my sa nazdávame, že subjektívne sú obe stránky, pričom na druhej kategórii formatívne participuje vonkajší svet. Ona zahŕňa poznatky, ktoré sú i subjektívne, a majú i charakter objektívnosti v smysle špecifickej adekvácie na vonkajšiu realitu.

Podľa Losského intencionálne akty vnímania atď., zamerané na predmet, nemenia v ňom nič; preto vraj poznávame predmety v pôvodine, t. j. také, aké jestvujú nezávisle od nášho »ja« a nášho poznania. Podľa nášho náhľadu je pravda, že v ňom nič nemenia, no ich poznávanie, ich uvedomovanie, je premenlivé, pričom táto premenlivosť javí vcelku určité smerovanie k stále dokonalejšej adekvácii, ako tomu nasvedčuje vedecká prax a vedecký vývin. Ak by malo platiť, že v tej-ktorej oblasti poznania

všetko najdené vo vedomí je absolútne pravdivé«, dosiahli by sme ideálnu métu vedeckého vývinu. Naše empirické výpovede by boli apodiktickými a problémy verifikácie by razom odpadly.

Ak Losskij konštatuje, že fyziologické procesy v orgánoch smyslov a v centrách mozgu iba podnecujú naše »ja« usmerniť pozornosť na niektorý predmet vonkajšieho sveta, je to pravda, no sprostredkovanie medzi ním a poznatkom, ktorý ho vyjadruje, trvá aj potom, a to orgánmi smyslov, lúčami svetla, vlnami vzduchu atď. Losskij neuvádza nikde nijaký dôkaz, že by toto sprostredkovanie netrvalo po celý čas usmernenia pozornosti.

Losskij opäť a opäť prízvukuje, že teórie poznania, subjektivizujúce a psychologizujúce všetku sústavu vedomia, sú mútené pri dôslednom rozvíjaní tvrdia, že vlastnosti vonkajšieho sveta nemožno poznať a ani nemožno dokázať jeho jestvovanie: ich konečný výsledok je vraj sám seba ničiaci solipsizmus a skepticizmus. Z toho, čo sme dosiaľ uviedli, napríklad z faktu participácie vonkajšieho sveta na utváraní našich poznatkov, ktoré síce zostávajú subjektívne, no majú objektívnu funkciu špecificky odzrkadľovať predmety vonkajšieho sveta, vyplýva, že Losského predpoklad platí len v okolnostiach uvažovania *jednostranného* a nie dôsledného. Znovu pripomínam z Losského repliky: Hrušovský, obhajujúc kritický realizmus, hovorí: naporúdzi je celý rad závažných okolností, ktoré dôvodne nasvedčujú existencii reality. Čo vraj dokazujú tieto tvrdenia? Nič iné, ako že máme poznanie vonkajšieho sveta.

V otázke absolútneho kritéria pravdy Losskij polemizuje s postojom *Solovjeva*, podľa ktorého *nesporná pravdivosť danosti vedomia* je iba »poznatie o psychickej prítomnosti«. Podľa Solovjeva, keď vraj vidíte pred sebou horiaci kozub, je to nesporné len »prítomnosť istej zrakovej predstavy s určitými príznakmi farby, obrisu, polohy atď.«, no ak idete ďalej a tvrdíte, že »všetky tieto vlastnosti prináležia niektorému reálnemu predmetu, jestvujúcemu nezávisle od vašej terajšej predstavy«, to už očividne prechádzate z oblasti pravdivého faktu do oblasti sporných predpokladov. Podľa Losského Solovjev vykladá všetko imanentné vedomiu ako subjektívny psychický proces. Robí vraj zámenu z tézy o absolútnej pravdivosti danosti vedomia na tézu o absolútnej pravdivosti uvedomovanej, subjektívnej, psychickej prítomnosti. Naopak, my úplne prijímame Solovjevov postoj v tejto problematike. Fakticky, ako sme to už vyššie zdôvodnili, pojem absolútnej pravdivosti obstoí iba v smysle konštatovania prítomného obsahu vedomia, no funkcia vyjadrovať zákonitosti reálnej skutočnosti, funkcia vzťahu, odzrkadľovania tejto skutočnosti v našich obsahoch vedomia je už záležitosťou verifikácie *stupňa* pravdivosti našich poznatkov, ktoré sú hypoteticky platné, čiže záležitosťou verifikácie — ako vraví Solovjev — predpokladov. Pravda, Losskij neuznáva nijaké problémy verifikácie, keďže on vlastne stotožňuje poznatok s poznávaným predmetom. Preto Losskij v domnelej prítomnosti predmetu vo vedomí, v očividnosti, ktorá je vraj samosvedectvom predmetu o sebe, vidí absolútne kritérium pravdy.

Konštatovali sme už, že hypotetičnosť empirických výrokov spočíva aj v pojmovosti empirických kategórií, pokiaľ ide o ich funkciu vyjadrovať zákonitosť reálnej skutočnosti. To súhlasí aj so Solovjevovou tézou, ktorú cituje Losskij, že pravda má charakter všeobecnosti a že v dôsledku toho niet jej v oblasti osobitného jednotlivého »ja«.

Pokým ide o logiku Losského, autor aj v najnovšej knihe stavia tézu, podľa ktorej fakt, že *S nevyhnutne* zdôvodňuje odlišné *P*, je podmienený pozorným *vhlbením* sa do obsahu *S* a do toho samosvedectva *S* i *P*, podľa ktorého sú vzájomne spojené. Podľa nášho náhľadu to opäť platí iba v smysle individuálnej, subjektívnej *evidencie* obsahu vedomia, a nie v smysle vzťahu poznatku k reálnemu predmetu. Losskij to vy-

sľovil tiež tak, že nepochybnosť poznania záleží v samosvedectve predmetov, ktoré sa vraj stali imanentnými vedomiu. Myslím, že sme už náležite preukázali, prečo do nášho vedomia nevstupujú reálne predmety bezprostredne vo svojej originálnej kvalite.

Podľa Losského len tie výpovede sa môžu nazývať súdmi, v ktorých vzťah predikátu a subjektu vyhovuje požiadavkám zákona dostatočného dôvodu. Analytických súdov vraj niet, lebo nerozširujú poznanie. Keby vraj napríklad definície boli analytickými súdmi, boli by nespôsobilé odvodňovať ďalšie poznatky. Tu pripomínam, že praktickou úlohou definícií a najmä tých všeobecných definícií, ktoré veda petrifikovala v podobe sústav axiém, je umožňovať systematizovať empirické výroky podľa jednotného teoretického aspektu.

V záverečnej kapitole o zdanlivej a pravej vedeckosti Losskij biľaguje postoj kritického realizmu ako nevedecký na rozdiel od svojho stanoviska, ktoré je vraj ozaj vedecké. Podľa Losského pravý vedeckosť elementárne charakterizuje téza, že subjekt je schopný bezprostredne nazerať v pôvodine hocktoré druhy a stránky bytia, jestvujúce vo svete. A nielen bytie, lež vraj i jeho hodnota sú bezprostredne dané v skúsenosti. Pravá vedeckosť je podľa Losského iba tam, kde všetko najdené vo vedomí je absolútne pravdivé na základe samosvedectva predmetu. To by mohlo platiť iba za predpokladu, že by naše konkrétne poznatky neboli sprostredkované ani fyzikálne, ani fyziologicky, že by nebolo vzťahu poznatku a poznávaného, že by sme mali možnosť intelektuálne absorbovať sám originálny predmet, že by nebolo problému verifikácie poznatkov. Potom by, pravda, naše syntetické súdy, naše empirické výpovede boli nevyhnutne platné, pretože by sme nadobudli poznávacích schopností laplaceovského vševedúceho ducha. Okrem bezprostredného poznania Losskij iné poznanie neuznáva, lebo preňho alebo platí, že poznanie sa zmocňuje predmetov vonkajšieho sveta v origináli, alebo je číro subjektívne a vedie do solipsizmu. Dôvodili sme vyššie, ako na našom poznaní, ktoré je síce subjektívne, participuje aj objekt, ako naše empirické poznanie odzrkadľuje realitu a ako si v spoločenskej praxi overujeme stupne dokonalosti tohto odzrkadľovania. Úlohou vedeckej práce a smyslom teoretického vývinu je stupňovať a zdokonaľovať túto adekvátnosť poznatkov k poznávaným predmetom.

K ostatným detailnejším vývodom Losského žiada sa napokon poznamenať toto: naopak od Losského náhľadu, že úsudky sú syntetické systémy, lebo vraj rozširujú naše poznanie, sme tej mienky, že sú to analytické vety, pretože nepredpokladajú skúsenosť, pretože záver logicky, deduktívne vyplýva z premís. Losskij ďalej tvrdí, že vôbec niet zákona, podľa ktorého by substanciálny činiteľ musel opakovať pri shodných okolnostiach jedny a tie isté činy, alebo že by za niektorým celkom udalostí musela s absolútnou nevyhnutnosťou vzniknúť tá a tá udalosť. Nazdávame sa, že je to len aprioristický predpoklad. Skúsenosť a najmä vedecká skúsenosť nasvedčuje opak tejto tézy, že za shodných kompletných okolností opakujú sa tie isté udalosti.

Ak Losskij konečne tvrdí, že kritický realizmus je mechanistickým svetonáhľadom, podľa ktorého všetky kvalitatívne diferencované oblasti bytia možno redukovat na spoločný anorganický základ, nie je to tak, lebo ani kritický realizmus neinterpretuje vývinove vyššie oblasti bytia na báze zákonov nižšieho stupňa. Kritický realizmus nepopiera ani teleologický aspekt v biotickej oblasti, ani nevyvodzuje prejavy altruizmu v tejto oblasti z inštinktu individuálnej sebazáchovy.

Podľa Losského v súčasnej vede a filozofii predstavitelia rozličných smerov pýšia sa vedeckosťou svojich bádání a pohľadovo sa chovajú k iným smerom, pokladajúc ich za nevedecké. Sami sme vždy zastávali mienku, že vedeckosť hocktorých

výrokov je podmienená tým, že zapadajú jednak do štruktúry poznatkov príslušnej oblasti poznania, jednak že sú overené príslušným konkrétnym materiálom danej oblasti vedy. Všetky tie postuláty a náhľady, ktoré neprešli takouto aprobáciou, nachádzajú sa teda nevyhnutne mimo oblasti vedy. Pokým ide o filozofiu ako vedu, konštovali sme neraz, že súčasne s pokrokom vied, so stále hlbším prenikaním do zákonitostí objektívnej skutočnosti a s postupným ujasňovaním si úlohy a funkcie vedeckého poznania, filozofia v tradičnom ponímaní stráca rad radom výsostné pozície, ktoré kedysi zastávala. Skutočne možno konštatovať, že pokrok vedy nevyhnutne diskvalifikuje všetko originálčenie rozličných filozofických systematikov. V tomto osvetlení nemôže byť pochybnosti o tom, či napríklad takýto zásadný postulát Losského je ozaj vedecký a či je iba zdanlive vedecký: »je nevyhnutné priznať, že farby, zvuky, teplo, chlad a podobné smyslové vlastnosti nie sú psychickými stavmi subjektu, ako sa myslelo od čias Galilea, Hobbesa, Descartesa, ale vlastnosti samých materiálnych procesov, ako to hlásala stredoveká filozofia«. Nemôže byť o tom pochybnosti práve tak, ako nemôže byť pochybnosti o otázke, či je vedeckejšia moderná fyzika, alebo antropomorfisticky sfarbená fyzika stredoveku.

Po dokončení tejto štúdie pokladám za potrebné urobiť ešte niekoľko poznámok. Medzitým totiž vyšlo nové číslo Filozofického zborníka, v ktorom sa mi dostalo veľa pozornosti.

Pokým ide o problém existencie vonkajšej skutočnosti, absolútnu istotu môžeme mať iba o svojej skúsenosti v smysle očividnosti. O existencii reality nevyplýva nám však z nej nijaký celkom bezpečný dôkaz. No určité faktá skúsenosti stačia na soostrojenie empirického dôkazu, že rozličné udalosti, o ktorých mám skúsenosť, sú pravdepodobne podmienené mimo nás existujúcim činiteľom. Okrem príkladov, ktoré som vo svojej polemike bol už uviedol, uvediem na ozrejmienie ešte jeden: ak zájde napríklad pes za skriňu a po primeranom čase sa zjaví za jej druhým koncom, stačí to, aby som predpokladal, že reálne existoval, kým som ho nevidel. Podobných príkladov je veľa a ony spolu nasvedčujú tomu, že veľmi pravdepodobne solipsizmus neplatí, hoci mysliteľný je. No súčasne neplatí ani téza o poznaní predmetov vonkajšieho sveta v origináli, lebo ich poznanie je sprostredkované. Tak smyslové dáta, ktoré tvoria jav môjho stola, sú síce očividné, evidentné a bezprostredné, no moje poznanie stola ako fyzického predmetu nie je priame, je sprostredkované. (Porov. napr. B. Russella alebo Losského citovaného Solovjeva.) Podobne ako kritickému realizmu aj dialektickému materializmu vnemy sú obrazom reálnej skutočnosti. (Porov. napr. Lenina.) Napriek tomu dialektický materializmus nie je solipsizmom a nebude ním ani pri »najdôslednejšom« uvažovaní. V skutočnosti »dôslednosť« intuitívneho realizmu je celkom mechanickou *disjunkciou*: alebo vraj platí uvedomovanie v origináli, alebo solipsizmus. V tejto súvislosti odkazujem na naše vývody o participácii objektu na utváraní poznávacieho subjektu a o tom, ako adekváciu smyslových dát a obrazov na reálny svet zhodnocujeme v dialektike teoreticko-praktického procesu poznania.

V posudku o mojej brošúrke kritik pod značkou -r- skresľuje moje vývody, vriavac, že problém existencie vonkajšieho sveta jednoducho beriem ako »fakt«. V skutočnosti tvrdil som iba to, že je naporúdzí celý rad závažných okolností a faktov, ktoré nasvedčujú existencii reality. Kritik -r- »nejapne« poznamenáva, že by bolo úplne stačilo, keby som hneď odpovedal takto: o tom, že vonkajšia realita existuje, dôvodne nasvedčuje fakt, že existuje. Zastancovia intuitívneho realizmu žiadajú od kritického realizmu *apodiktický* dôkaz, empirický im nestačí. To môže žiadať zrejme iba »človek k filozofii nepovoláný«, alebo človek, ktorý usiluje nie o vedeckú noetiku, ale o akúsi »zdravú« noetiku. Takéto vyššie zdravie noetiky zaručuje podľa všetkého takáto »apodiktický« bezpečná téza kritika -r-: intuitívny realista si môže tvrdiť,

že z viazanosti aktov poznania na fyziologické a iné procesy nenasleduje nijako (sic!) sprostredkovanosť poznania, lebo pojem sprostredkovanosti má v intuitívnom realizme presne (sic!) vymedzený smysel.

Kritika -r- napokon zaujíma, či svoje noetické stanovisko kritického realizmu aj po známom prechode (sic!) k dialektickému materializmu pokladám za platné. Netreba ísť na to tak sektársky. Aj dialektický materializmus je v istom smysle realizmom, a to kritickým. Kritik -r- by mal predsa vedieť, že vo Filozofickom zborníku z roku 1944 Maximilián Chladný-Hanoš upozorňuje »milovníkov vedy a filozofie«, že sa hlásim k marxizmu-leninizmu.

V predslove k novej knihe Losského jej prekladateľ napísal, že odchod Losského zo Slovenska (v lete 1945) odohral sa za veľkého myšlienkového a duchovného zlomu, ktorý zavinil (sic!), že na jeho účinkovanie a zásluhy o rozvoj slovenskej filozofie uvrhol sa mojou zásluhou tiež akéhosi nezodpovedného bifagovania a znehodnocovania. Ako je všeobecne známe, cez vojnové roky pracoval som napriek nepriazni doby v pokrokovom duchu a s výraznou snahou po vedeckej objektívnosti. Niektorí jednotlivci však pokladali za potrebné v záujme »náležitého vývinu slovenskej filozofickej tvorby« hatíť ma v tejto práci a znehodnocovať ju. K tomu bol mimo iného vítaný tiež článok Losského o Carnapovi, ktorý bol využitý zámerne v dennej tlači proti mne. Napokon som sa rozhodol brániť sa. Duchovný prelom roku 1945 vraj »zavinil«, že mi to bolo možné. Tento duchovný prelom však nijako nebráni mojim priaznivcom, aby osočovali *slobodne* aj naďalej.

Igor Hrušovský

Dieška o Leninovi.

Pripomienky k Dieškovmu článku vo Filozofickom zborníku VI—VII, 2,3.

Uvodom autor konštatuje, že si pokladá za povinnosť, pretože filozofia dialektického materializmu znateľne preniká aj k nám, podať analýzu jej noetických základov. Autor ďalej konštatuje, že »hoci(!) je Leninovo dielo klasickým príkladom filozofických polemických publikácií, my zásadne budeme sa vyhýbať nevecným polemikám« (102). Napokon »z úcty k dialektickému materializmu« (103) kladie si za povinnosť poukázať na jeho nedostatky.

Ešte na tej istej stránke Dieška vytýka, že »Lenin, ktorý je materialistický monista, nemá práva hovoriť o duchu, vedomí tak, aby ho bolo možno odlíšiť od hmoty. Nejasnosť a nedôslednosť v tomto ohľade je u Lenina zrejماً každému, kto len bezmyšlienkovite neupadol do dogmatizmu...« (103). *Námietka:* Psychické funkcie sa vyznačujú jednak všeobecnými zákonitostami, ktoré ovládajú celú realitu, jednak zákonitostami *špecifickými*, charakteristickými práve len pre túto kvalitatívnu oblasť. Psychické funkcie sú podľa dialektického materializmu osobitnou kvalitatívnou oblasťou, vzišli z oblasti biologickej a fyziologickej, no nie sú na ne redukovateľné. V tom je smysel tézy: najprv je matéria, potom vedomie.

Podľa Diešku Lenin zdôrazňoval absolútnu platnosť reálnych poznatkov. Sám Dieška sa nazdáva, že empirické zákony platia absolútne (150). Dieška konštatuje, že kritérium pravdivosti konkrétnych poznatkov a smyslových javov a obrazov je podľa dialektického materializmu *prax*. Dieška namieta, že je to dôkaz *idem per idem*. *Námietka:* Podľa Lenina od subjektívnych predstáv a ideí dochádza spoločenský človek k objektívnej pravde dialektikou poznania a praxe, ktorou sa overuje objektívna nosnosť jednotlivých poznatkov. Zastánci dialektického ponímania vývinu poznania